

FELSEFE DÜNYASI

2009/1 Sayı: 49 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof.Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof.Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Prof. Dr. Veli URHAN
Doç. Dr. İsmail KÖZ
Yrd. Doç.Dr. Levent BAYRAKTAR

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S
INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

P.K 21 Yenışehir/Ankara
Tel & Fax: 0 312 231 54 40

Fiyatı: 15 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No:11 Y.Mahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

HÜRRİYET KAVRAMI VE BATI DÜNYASINDAKİ GELİŞİMİ

Kemal GÖZ*

“Hürriyet” kavramı, onunla ilgisi hiçbir zaman kesilmemiş olan “İnsan” ve “Hak” kavramları ile beraber değerlendirilmelidir. Bu üç kavram, bir arada olduğu zaman anlamlı bir bütün ifade eder. Bir başka ifadeyle bu kavramlar birbirinin olmazsa olmazlarını oluşturan temel argümanlardır. Şunu da ifade etmek gerekir ki, kavramlar onlara yüklenen anlamlarla birlikte zihinlerde şekillenir ve aynı doğrultuda bilfiil hayata yansır.

Şüphesiz tarihi serüveni içinde insanlık, sadece yeme, içme ve barınma gibi doğal ihtiyaçlarının karşılanmasıyla sınırlı kalmamış, özellikle yerleşik hayatla birlikte hak ve hürriyet kavramları, hangi adla anılmış olursa olsun bizzat hayatın içinde yer almıştır.

İNSAN

İnsan, Arapça “ins” kelimesinden türetilmiş olup, insan türünün erkek ve dişi her ferdine verilen bir isimdir. Kelimenin “unutmak” manasındaki nesî’den geldiğini düşünenler olmuştur. Bunun yanında bu kelimenin “alışmak, uyum sağlamak” mânâlarına gelen “üns” mastarıyla irtibatlandırıldığı da görmekteyiz ki, “cana yakın olma, vahşi hayvanın evcilleşmesi” gibi anlamları içermektedir.¹ Bu manada “enes” vahşetin karşıtı olarak kullanılmaktadır. Müfredat yazarı Ragıb el-İsfahanî de kelimenin insanın hemcinsleriyle birlikte uyum halinde yaşayabilmesiyle alakalı olduğunu bildirir.²

İnsan, sosyal bir varlık olduğuna göre, birlikte yaşayabilmenin gerektirdiği asgarî müşterekleri oluşturmak zorundadır. Menfaatlerin çatışması, yaşama sınırlarına müdahaleler ve dünyaya bağlılığın ağır basması, asgarî müştereklerin oluşturulmasını zorlaştırmaktadır. İnsanlık tarihi bu konuda çok acı tecrübelerle doludur.

Kendine ait hak ve hürriyetlerinden bahsettiğimiz insan, yalnızca biyolojik anlamda bir varlık değildir. Hak ve hürriyetler düşüncesi, insanın sahip olduğu değerlerle birlikte var olmuştur. Bu değerler insanın akıl taşıması, düşünmesi, hissetmesi, yorumlaması, yargılaması ve aynı zamanda psikolojik bir varlık olması ile ifade edilebilir. İnsanın sahip olduğu değerlere, düşünce sistemlerinin bakışı ve yorumu da elbette önemlidir. İnsan, acaba doğuda, batıda, inanç sistemlerinde nasıl anlaşılmakta ve ne şekilde değer ifade etmektedir? Değerlendirmeler batı insanı, doğu insanı, İslâm insanı, Hıristiyan insanı, Yahudi insanı diye kategorize mi etmektedir? Yoksa dünyanın neresinde olursa olsun, insan ve insan anlayışı aynı mıdır?

Sosyal bir varlık olduğu konusunda herhangi bir şüphe söz konusu olmayan insan, ruhî ve aklî donanımı ile, yeryüzünde bir taraftan güzele, diğer taraftan da faydalı olana

* Dr. Felsefe ve Din Bilimleri Doktoru, Başöğretmen.

¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, “ü-n-s” maddesi

² İlhan Kutluç, “İnsan”, *DİA*, c. 22, ss.320-323, İstanbul-2000, s. 321.

yönelerek insanlığın menfaatine işler yapmış ve buluşlar gerçekleştirmiştir. Onun hemcinsleriyle beraber yaşayabilmesinin sırrı da burada yatmaktadır.

HAK

İnsanlık tarihi kadar eski olan “hak” kavramı, sözlükte gerçek, sabit ve doğru olmak, gerekmek, bir şeyi gerçekleştirmek, bir şeye yakinen muttali olmak anlamlarına gelmektedir.³ “Hakk”ın asıl manasının “mutabakat ve muvafakat” olduğunu belirten “Müfredat” yazarı Ragıb el-İsfehanî, kavramın dört anlama geldiğini zikreder:

1. Bir şeyi hikmetin gereğine uygun olarak icad eden anlamında, Allah’ın bir ismi veya sıfatı sayılmıştır.
2. Hikmetin gereğine uygun olarak yapılan işler bağlamında Allah’ın bütün fiilleri hakttır.
3. Bir şeye, aslına uygun ve doğru olarak inanma ve bu şekilde kazanılan iman, inanç, bilgi toplamı da hakttır.
4. Gerektiği şekilde, gerekli ölçüde ve gereken zaman diliminde oluşan eylemler de hakttır⁴.

Sosyal hayatın gereği olarak, devamlı birbirleriyle ilişkiler içerisinde yaşamak mecburiyetinde olan insanın varlık sahnesine çıktığı andan itibaren bu kavramla tanışıklık içerisinde bulunduğu aşikârdır.

İnsana izafe edildiği zaman hak kavramının ahlâkî ve hukukî olmak üzere iki yönü vardır ve bunlar insanın temel haklarını ifade eder.

Ahlâkî yönü itibariyle insan toplumda yüksek, onurlu ve itibarlı bir mevkiye sahip olarak saygıya değer bir varlıktır. Toplumun diğer fertleri gibi saygı görmeye hakkı vardır.

Temel hakların diğer yönü ise hukukîdir. Buna göre mevcut hakların yasallığının kabul edilmesi ve ülkenin en yüce kanunlarıyla güvence altına alınmasıdır. Zira bu haklar bütün insanların “insan” olduğu için doğuştan sahip oldukları ideal haklardır⁵.

Temel haklar veya geleneksel olarak doğal haklar dediğimiz kavram, her insanın her yerde ve her zaman diğer bütün yaratıklardan bilinç ve ahlâkî ile üstün olmasından dolayı sahip olduğu ahlâkî haklar şeklinde tarif edilebilir. Hiçbir insan adalet kuralları tamamen çiğnenmeden bu haklardan mahrum edilemez⁶. Nitekim “Temel Haklar” kavramı Batı’nın kendine özgü tarihî geçmişinde birçok mücadeleler sonucu ortaya çıkmıştır.

Bin yıllık iç savaş, kralların mutlak idaresi, feodal baskı ve zulüm, fertlerin şahsî yaşantılarına kilisenin dayanılmaz baskısı insanların izzet-i nefsinin derinden yaralanmış,

³ İbn ManZur, *Lisanu'l-Arab*, h-k-k mad.

⁴ Ragıb el-İsfehanî, *Müfredat*, h-k-k mad.

⁵ Mehmet Bayraktar, “Editörden”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, c. 11, sa.: 3-4, s. 160.

⁶ M Selahaddin, *Özgürlük Arayışı ve İslâm*, Çev: N. A. Asrar, İstanbul 1989, s. 29-30.

bunun sonucunda insana ait hakların korunması gündeme gelmiştir. Sonuçta, temel haklar düşüncesi büyük toplum kesitlerinde destekçiler bulmuştur⁷.

İnsanla birlikte var olduğunu söylediğimiz "hak" kavramı, XXI. yüzyılda hâlâ dünyanın en taze gündemini oluşturmaya devam etmektedir. Özellikle Batı, yüzyılımızın ilk yarısında geçirdiği ve milyonlarca insanın canından ve malından olmasına sebep olan iki dünya savaşından sonra söz konusu kavramlara kendi çıkarları için daha çok sarılmıştır.⁸

HÜRRİYET

"Hürriyet", sözlüklerde hem "soylu olmak", hem de "azâd" edilmek, bağımsızlığına kavuşmak" mânâsı taşıyan bir kelimedir. Hür kelimesi ise "köle olmayan, şerefli, soylu, her şeyin en iyisi" gibi anlamlara gelmektedir.⁹

Sözlük yazarlarının büyük çoğunluğu, tespit edebildiğimiz şekliyle hürriyeti köleliğin zıddı olarak tanımlamakla yetinmektedirler. Hâlbuki hürriyet tek yönlü değil, çok yönlü bir kavramdır. Bu nedenle birbirinden farklı olarak çeşitli şekillerde tanımlanmıştır.

Hürriyet, adeta ışığa tutulduğunda onu renklere bölen bir prizma gibidir. Herkes ona bakarak kendi açısından gördüğü rengi veya renkleri tasvir etmektedir. Kimine göre hürriyet her şeyden önce bağımsızlık demektir. Her türlü zorlamadan, kayıtlamadan ve dış baskıdan uzak olarak insanın kendi kaderini kendisinin çizmesi demektir. Kimisinin hürriyetten anladığı onun özellik ve gizlilik ifade eden yönüdür. Kimisi için de başta imkân eşitliği ya da sadece eşitlik. Bazılarına göre ise hürriyet dinamik bir kavramdır, bir iktidardır.

Soyut bir kavram olarak hürriyet sihirli bir kelimedir. Onu, sosyal hayattaki kullanış temelinde yorumlamak gerekmektedir. Bütün sistemlerde hürriyet kendisine bir yer mutlaka bulmuştur. Ancak her sistem onu kendi yorumuyla ortaya koymuştur¹⁰.

Hürriyet, şuur ve irade sahibi varlık olan insanı programlanmış robotlardan ayıran çok önemli bir olgudur. Programlanmış bir robotun hür olduğunu düşünemediğimiz gibi söyleyemeyiz de. İşte insanı robottan ayıran en önemli nitelik hürriyettir. Hür diyebileceğimiz bir davranış "karar" ve "seçim" i gerektirmektedir¹¹.

Hürriyetin bir yaşama hali olarak duygusal alana ait olduğunu daha önce de zikretmiştik. Onun için herkes tarafından kabul edilebilir bir tanımının yapılması elbette zordur. Hürriyet kavramının çeşitli felsefî ve siyasî ekollerce farklı anlam ve yorumlarıyla ortaya konulması bu özelliğine dayanmaktadır.

⁷ a.g.e., s. 31.

⁸ Bayrakdar, a.g.m., s. 160.

⁹Mustafa Çağrıncı, "Hürriyet", *DİA*, c. 18, ss. 502-505, İstanbul1998, s. 502.

¹⁰ Münci Kapanı, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara1993, s. 3-5.

¹¹ Şeref Günday, "Hürriyet Problemi", *Felsefe Dünyası*,7, ss.67-73, Ankara1993, s. 70-72.

"Hürriyet nedir?" sorusuna verilecek cevap, insanın toplumla ve toplumun bireyle olan ilişkilerini de içine almalıdır. Bu manada hürriyet, arzu ve istekten ibaret değildir. Ancak arzu ve isteği hürriyetin içinde zikretmek mümkündür. Hürriyet, bir mesele üzerinde yalnız düşünmekle, yalnız karar vermekle kalmaz yapmaya kadar uzanır ve yaptıktan sonra da muhakemeyi gündeme getirir¹².

Hürriyet üzerinde düşünmek için sağlam dayanak noktası olarak hürriyet veya hürriyetsizlik tecrübesini almamız gerekmektedir. Eğer ben bir insan olarak bir şeyi yapıyorsam kendimi hür, yapamıyor ve bir engelle karşılaşıyorsam hür olmadığımı hissederim.

Hürriyetin temel unsurlarından birisi "seçme"dir. Seçme tesadüfen olandan çok farklıdır. Seçme olgusunda işin içine bilinç girmektedir¹³. Bilinç, özgürlüğü içinde bulunduran bir isteme halidir. İnsanın tasarımları ve görüşleri üzerinde düşünüp taşınma ile seçerek yapmaya karar verme yeteneğidir¹⁴. Hürriyetin bir diğer temel unsuru da eylemdir¹⁵. Eylem insanın seçme neticesinde karar verdiği şeyi yapması ve insanın hür olduğunun en açık göstergelerinden biridir.

Hak ve hürriyet kavramlarını değerlendirirken de belirttiğimiz gibi bu iki kavram çoğunlukla bazen aynı manayı taşıyan terimler olarak kullanılmaktadır. Hak ve hürriyet aslında bir tek hukukî gerçeğin iki yönüdür. Hürriyet bir haktır ve hak hürriyetle gerçekleştirilebilir. Bu değerlerden biri olmadan diğerinin de olamayacağı açıktır. Gerçekleştirilecek bir hak yoksa hürriyetin bir manası kalmayacağı gibi, hürriyet yoksa hakkın da bir mana ve değeri yoktur. Denilebilir ki, "hak", hürriyetin temeli ve konusu, "hürriyet" ise hakkın gerçekleşme vasıtasıdır¹⁶.

Hak ve hürriyet kavramlarını eşit kavramlar olarak görmeyen düşünürlerin varlığı da göz ardı edilmemelidir. Ancak uygulamada birlikte anlamları mümkündür¹⁷.

Nasıl tanımlanırsa tanımlansın hak ve hürriyet kavramlarını birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bu değerler, insanın yaratılışında mevcuttur ve onun hayatına anlam katan değerlerdir. Her ne kadar sözünü ettiğimiz kavramlar insanlık tarihiyle birlikte var olmuşsa da, onlara yüklenen anlamlar zamana ve toplumların değer yargılarına göre farklılıklar göstermiştir. İlkçağdaki hürriyet anlayışı ile günümüzdeki hürriyet anlayışı elbette birbirinden çok farklıdır. Bu nedenle hak ve hürriyet kavramlarının tarihi sürecine bakmadan herhangi bir yargıda bulunmak isabetli olmayacaktır.

¹² Mehmet Akgün, "Dağarcık Dergisinde Felsefeye Verilen Önem", *Felsefe Dünyası* 22, ss. 8-28 Ankara1996, s. 21.

¹³ Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, Ankara 1995, s. 14-15.

¹⁴ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara1984, s. 100.

¹⁵ Öner, *a.g.e.*, s. 16-17.

¹⁶ Hüseyin Nail Kubalı, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, İstanbul1971, s. 318; Niyazi Kahveci, *İnsan Hakları ve İslâm*, Ankara1999, s. 6-7.

¹⁷ İlhan Akın, *Kamu Hukuku*, İstanbul1974, s. 264.

HÜRRİYETİN TARİHİ GELİŞİMİ

Düşünce tarihi boyunca yetişmiş olan pek çok fikir adamı ve filozof hürriyet kavramı üzerinde uzun uzun durmuş ve düşündüklerini insanlarla paylaşmışlardır. Her biri hürriyet kavramına kendi perspektifinden bakarak özgün yorumunu ortaya koymuştur. Bu problemin çözümüne yönelik değerlendirme ve yorumlar halen devam etmektedir.

Hürriyet kavramının tarihî sürecini ele alırken onu tabii ve manevî olmak üzere iki boyutuyla değerlendirmek gerekir. Biri tabii hak ve hürriyetlerdir ki, doğuştan insanla beraber var olan ve insanın insan olduğu için sahip olduğu hak ve hürriyetlerdir. Bu hürriyetleri kişinin sevgi ve saygıya layık, iptali mümkün olmayan hürriyetleri olarak da açıklamak mümkündür¹⁸. İkincisi ise manevî hürriyetler olarak da isimlendirilebilen, insanın düşünce ve inanç dünyasını ilgilendiren hürriyetleridir.

BATI DÜNYASINDA HÜRRİYET

İnsana ait hak ve hürriyetler bir yönüyle de toplumun ahlâk anlayışıyla ilgilidir. Ahlâkî değerleri göz ardı eden toplumlarda hak ve hürriyetlerin sağlıklı bir şekilde yerleştiğini söylemek mümkün değildir. Ahlâkî değerler insanın mutlu ve huzurlu bir yaşam sürmesini gaye edinirler. Sevgi, saygı ve hoşgörü gibi kavramların bu değerlerin ana unsurları olduğunu da hatırlayarak Batı dünyasının hürriyet anlayışı değerlendirilmelidir.

İnsanın onurlandırılması ve diğer canlılardan üstün kılınmasıyla ilgili temel değerler, hürriyetin insana yaratılıştaki bahşedildiğini göstermektedir. Şu halde hürriyet, insanın düşünmesi, düşündüğünü ifade etmesi, kendi varlığını sürdürmesi imkânı ve bu alandaki eylemde bulunma hakkı ile başlar. Dolayısıyla bu hakkın soyut değil, somut olması gerekir. Hakkın sadece var olması yetmez, kullanılması için zeminin de uygun olması bir zarurettir¹⁹.

Temel hak ve hürriyetlerin doğuşu, genellikle XVI. yüzyılda Avrupa'da başlayan düşünce akımlarına kadar götürülmektedir²⁰. Ancak bu değerlendirme, bu yüzyıldan önce bir hürriyet anlayışının olup olmadığı sorusunu da beraberinde getirmektedir.

Tarihin eski dönemlerinde hürriyet kavramının incelenmesi, bu uğurda birçok savaşların olduğunu bize göstermektedir. Devam eden zaman dilimi içerisindeki bu hürriyet mücadeleleri hayal kırıklıkları ile doludur. Özgürlüğün beşiği olarak kabul edilen İngiltere'de bile 1215 tarihli Magna Carta Libertatum'unu beklemek gerekmiştir²¹.

İlkçağda Hürriyet

Sokrates (M.Ö. 469-399) felsefî düşüncesinin merkezine insanı yerleştirmiş ve insanın kendisiyle, kâinatla ve toplumla olan ilişkilerine yön vermeye çalışmıştır. İnsan

¹⁸ Hayrani Altıntaş, "Kur'ânî Düşünce Sisteminde İnsan Hakları", *Uluslararası Avrupa Birliği Şurası*, c. 2, ss.90-95, Ankara 2000, s. 910.

¹⁹ M. Balcı, - G.Sönmez, *Temel Belgelerde İnsan Hakları*, İstanbul 2001, s. 16.

²⁰ Akın, a.g.e., s. 277; Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul 1986, s. 439.

²¹ Akın, a.g.e., s. 277.

hayatında kişisel, toplumsal ve ahlâkî olanları ön plana çıkarmış ve bunları da kendi hayatında göstermiştir²².

Sokrates erdemli bir hayatı yaşamayı çevresinde örneklendirmiş bir şahsiyettir. Gerçek hürriyetin değerlendirmesini, Eflâtun'un "Pheidon" diyalogunda görmekteyiz²³.

Eflâtun(M.Ö.427-347), gençlik yıllarından başlamak üzere siyasetle uğraşmasını, siyasî karışıklıklar sebebiyle hep ertelemiştir. O, ne hatiplerin elinde oyuncak olan bir demokrasiyi içine sindirebilmiş, ne de aristokrat idaresinin zorbalıklarına göz yumabilmiştir²⁴.

Toplum eğer bilgelik, yiğitlik, ölçü ve adalet çizgisinde olursa, devletin yasalara gerek kalmadan da yönetilebileceğini söyleyen Eflâtun, erdem değerlerini öne çıkararak insanların kendi aralarındaki ilişkilerinde bu ölçülere uymalarının çok önemli ve gerekli olduğunu vurgulamıştır. Buna göre, hak ve hürriyet henüz söz konusu değildir.

Aristoteles(M.Ö.384-322) yaşadığı toplumda yurttaşlık herkesin hakkı değildir. Kölelik, o günün toplumunun en önemli ve vazgeçilmez kurumlarından biridir. En aydın düşünürlerin bile bu vakıayı olduğu gibi kabul ettikleri ve üzerinde herhangi bir tartışmayı gereksiz karşıladıkları görülür. Kölelere yurttaşlık haklarının ve siyasî yetkilerinin verilmesine karşı çıkmışlar, ancak onlara insanca davranılmasını istemekten daha ileri gidememişlerdir. Siterlerde yaşayanlar, her şeyden çok özgürlüklerine düşkünlüdürler. Bu özgürlükleri de halkın kendi kendini yönetmesi olarak tanımlarlardı. Bu haklara her özgür yurttaş aynı ölçüde sahipti. Onların özgürlükleri devletin kontrolü altındaydı.²⁵

Eski çağlardaki düşünürlerin özgürlük anlayışlarının yaşadıkları toplumların içtimaf hayatlarıyla çok yakından ilgili olduğu görülmektedir. Nitekim Eflâtun ve Aristo sınırsız bir özgürlüğe karşı çıkmışlardır. Onlar için esas olanın toplumun iyi yöneticiler tarafından sağlıklı bir şekilde yönetilmesidir.

Ortaçağda Hürriyet

Ortaçağ dönemi, bir görüşe göre, M.S.395-1453 yılları arasındaki zaman dilimidir. Bilindiği gibi Roma İmparatoru Theodos'un ölüm tarihi olan 395 yılı aynı zamanda Roma İmparatorluğunun parçalanma tarihidir. 1453 yılı İstanbul'un Türkler tarafından fethi ve Doğu Roma İmparatorluğunun yıkılış tarihidir.

Ortaçağda sosyal, siyasal, ekonomik ve hukukî düzeni belirleyen sistem feodalitedir. Feodal düzen hem ilköğrenin hem de modern çağın toplum yapısından farklıdır²⁶. Feodal ekonomik düzen, kapalı tarım ekonomisi olarak kendisini gösterir. Müslümanların ve Macarların fetihleriyle, Doğu ticaret merkezleriyle iletişimi kesilen Avrupa'da zarurî olarak oluşmuş ekonomik bir hayattır. Ticaretin ve yerleşik şehir hayatının etkisini

²² Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma, İstanbul1999, s. 782.

²³ Eflâtun, *Phaidon*, Çev. S.K.Yetkin-H.R. Atademir, İstanbul 1997, s.35.

²⁴ a.g.e.s. 49; Eflâtun'un görüşleri için bkz. Eflâtun, *Devlet*, Çev. S. Eyiüboğlu-M. A. Cimcoz, İstanbul 1975

²⁵ Akın, a.g.e., s. 277.

²⁶ Göze, a.g.e., s. 61.

yitirmesiyle, halk kırsal kesimlere, köylere çekilmiş ve malikânelerin etrafında kümele-
nerek yeni kapalı merkezler oluşturmuşlardır. Buranın yerleşik halklarına da Burjuva
adı verilmişti.

Onuncu yüzyıldan sonra, nüfusu hızla artan Avrupa ülkelerinin halkları etrafa ya-
yılmaya başladılar. Bu dönemde, malikânelerin halkları, yetiştirdikleri ürünleri çarşı ve
pazarlarda satma imkânına kavuşarak, ekonomik serbestlik, kişi özgürlüğü ve özel mül-
kiyet kavramlarıyla tanıştılar²⁷.

Burjuvazinin en fazla ihtiyaç duyduğu şey özgürlüktü. İstedığı gibi seyahat etmeyi,
istediği işle iştigal etmeyi ve istediğiyle yuva kurup evlenmeyi çok önemsiyorlardı. Bu
haklarını senyörlerden satın alarak özgür olmayı istediler ve gerçekleştirdiler.

Ortaçağın felsefî görüşlerinin özeti Aquinolu Thomas'ın düşüncelerinde bulmak
mümkündür. 1226-1274 tarihleri arasında yaşayan Aquinolu Thomas'ın en önemli
özellığı, Aristo düşüncesini Hıristiyanlık temel inanç ilkeleriyle bağdaştırmaya çalışma-
sıdır. Agustinus, Eflâton öğretisiyle Hıristiyanlığı kaynaştırmış, Aquinolu Thomas da
Aristo düşüncesinin öğretileriyle Hıristiyanlığı kaynaştırmıştır.

Kölelik müessesesini, İlkçağ ve Ortaçağdaki uygulamalarıyla olduğu gibi kabul
eder Aquinolu Thomas, köleliğin ilk günah mahsulü olduğunu kabul etmektedir.

Vicdan hürriyetini de kesinlikle reddeden Aquinolu Thomas, vicdanlar üzerinde ki-
lisenin egemenliğinin mutlak olduğunu söylemektedir. Bu hususta en küçük bir hoşgö-
rüyeye dahi rastlamak mümkün değildir²⁸.

Paul Janet'e göre, Aquinolu Thomas'ın demokrasisi, başına demokrasi tacı giydi-
rilmiş bir teokrasidir²⁹.

Batı Ortaçağında özgürlüğün gerçek anlamını kazanamadığı görülür³⁰. Bu dönemin
özgürlük anlayışının derebeylerin kendi küçük çiftliklerindeki özgürlükleri ile sınırlı
olduğu söylenebilir. Ortaçağ siyasî düşüncesinin Hıristiyanlığın dinî ilhami ve Antikçağ
filozoflarının entelektüel miraslarından³¹ etkilendiği açıktır.

Sebebi ne olursa olsun Ortaçağın düşünce tarihi açısından en verimsiz dönem oldu-
ğu ve Batı için bu çağın karanlık bir çağ olduğu aşikardır.

Yeniçağda Hürriyet

Yeniçağ, 1453 İstanbul'un fethinden, 1789 Fransız Devrimine dek süren zaman di-
limini kapsar. Temel hak ve hürriyetlerin gelişim sürecini batı düşünce sistemi içerisin-
de incelerken o toplumların genel sosyal ve ekonomik durumlarının da bilinmesi elbette
önemlidir.

²⁷ a.g.e., s. 75.

²⁸ Kapanı, a.g.e., s. 25.

²⁹ a.g.e., s. 25.

³⁰ Akın, a.g.e., s. 279.

³¹ William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, Çev: İsmet Özel, İstanbul 1996, s. 81.

Bu çağa gelirken insan toplulukları arasında hürriyet telakkisinin ve uygulamasının bazı merhaleler kat ettiği görülür. Hürriyetlerin gelişme sürecinde, İngiltere kralı 1215'de "Magna Karta" (Büyük Ahitnâme) adındaki bir hak taahhüdünü imzalar ve güvence olarak, kontlardan ve kilise mensuplarından yirmi beş kişilik bir meclis teşekkül ettirir. Bu meclis, kralın bu taahhüdüne ne kadar riayet edip etmediğini takip eder ve bir sapma olduğunda bu hakları kraldan ister.

On dört, on beş ve on altıncı yüzyıllarda önce İtalya'da daha sonra da diğer Avrupa ülkelerinde hümanizm ciddi bir şekilde yayıldı. Öyle ki, aklın hürriyete, bilginin terakki yoluna kavuşabileceği bir zihni atmosfer vücuda getirdi. Matbaanın icadı ve dünyanın yeni bölgelerinin keşfi otoritenin zayıflamasına imkân hazırladı³².

İnsanlar yeni coğrafi keşifler neticesinde ekonomik hayatlarında yeni atılımlar yapmışlar ve matbaanın icadıyla da düşünce alanında yeni ufuklara yönelmişlerdir³³.

Bu dönemde, öne çıkan düşünürlerin hürriyet anlayışları ve değerlendirmeleri hürriyetin gelişimini ortaya koyması açısından önemlidir.

Niccolo Machiavelli (1469–1527), Jean Bodin (1530–1596), Descartes (1596–1650), Thomas Hobbes (1588–1679), John Locke (1632–1704), Montesquieu (1689–1755), Jean Jack Rousseau (1712–1778), Edmund Burke (1729–1797) ve Jeremy Bentham (1748–1832) bu çağın hürriyet anlayışını aksettirebilecek örneklerdir.

Niccolo Machiavelli(1469–1527), hürriyet ateşi ve düşüncesiyle dolu bir hayat yaşamıştır. Onun "Hükümdar"³⁴ adlı eseri, siyaset ve devlet hakkındaki düşüncelerini aksettiren halen de siyaset bilimciler ve düşünce tarihi üzerine araştırma yapanlar tarafından devrinin aynası olması yönüyle değerlendirilmekte, üzerinde yorumlar yapılmaktadır.

On altıncı yüzyılın düşünce hareketlerini etkileyen en önemli faktörlerden biri olan Reform hareketi, Martin Luther'in (1483–1546) öncülüğünde kişi hak ve özgürlüklerinin elde edilmesi ve demokrasinin yerleştirilmesi yolunda çok önemli bir merhale olarak kabul edilmiştir³⁵.

Bu dönemin düşüncesinin aynası olarak görülen Jean Bodin (1530–1596) görüşlerini "Devlet Hakkında Altı Kitap" adlı eserinde açıklamıştır.³⁶

Thomas Hobbes (1588–1679) İngilizlerin düşüncede ve siyasette etkin filozoflarından biridir. Gelişmekte olan özgürlük mücadelesine karşı durarak mutlak yönetimin savunucularından olan³⁷ Thomas Hobbes, *The Element of Law Natural and Politic* (Doğal ve Siyasal Hukukun Öğeleri) adlı kitabında toplum hayatı ile ilgili fikirlerini açıklamış ve Leviathan adlı eserinde de devlet yapısını incelemiştir.

³² J.B., Bury, *Fikir ve Söz Hürriyeti*, Çev.A. Başman, İstanbul 1954 s. 69.

³³ Göze, *a.g.e.*, s. 99.

³⁴ Niccolo Machiavelli'nin Türkçemize Mehmet Özyay tarafından "Hükümdar" adıyla tercüme edilen eserinin orijinal ismi *Il Principe*, İngilizce çevirisi de "The Prince"dir.

³⁵ Göze, *a.g.e.*, s. 121; Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1977, s. 266; Ebenstein, *a.g.e.*, s. 147 vd.

³⁶ Göze, *a.g.e.*, s. 123 vd.; Ebenstein, *a.g.e.*, s. 155.

³⁷ Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi*, İstanbul 1992, s. 325.

18. yüzyıl aydınlanma devrinin kurucusu olarak çok haklı bir üne sahip olan John Locke(1632–1704) ise eserlerinde düşünce özgürlüğünü ve davranışlarımızın ölçüsünün akıl olması gerektiğini etkin bir şekilde savunmuştur³⁸.

İnsanların, birbirlerine karşı hoşgörülü, birbirlerinin mallarını koruyan, birbirleriyle eşit, canlarına ve özgürlüklerine saygılı olduklarını³⁹ eserlerinde geniş bir biçimde işleyen John Locke, özgürlüğün başkalarına zarar vermeden kullanılması gerektiğini belirtmiştir⁴⁰.

Montesquieu (1689–1755) soylu bir aileye mensubiyeti dolayısıyla ki 1700–1705 yıllarında Bordeaux Parlamentosu'nda bulunmuş ve 1734 yılında "Romalıların büyüklük ve çöküşü üzerine düşünceler", 1748'de de "Kanunların Ruhu" adlı eserlerini yayınlamıştır⁴¹.

Montesquieu, fikirleriyle, Voltaire'in yanında, Fransız Devrimi'ni hazırlayan düşünürlerin en önemlilerinden biri olarak kabul edilir⁴².

J.J.Rousseau (1712–1778) çok düzensiz ve plansız bir hayatın akışı içinde düşünceleriyle yaşayışını bağdaştırabilen ender düşünürlerdendir. Voltaire ve Montesquieu, Avrupa'da büyük imkânlar içerisinde gezerken o yokluk içerisinde kıtayı dolaşıyordu.

Fikirlerini ve felsefi görüşlerini "Toplum Sözleşmesi" adlı eserinde geniş bir şekilde açıklayan J.J.Rousseau'ya göre; "İnsan özgür olarak doğar, ama kendini birtakım zincirler ile bağlanmış bulur."⁴³

Yakınçağda Hürriyet

Yakınçağ, 1789 Fransız Devrimi'nden günümüze kadar devam eden zaman dilimini kapsamaktadır.

Batı dünyasının yaşadığı değişikliklere ve düşünce hareketlerine bakıldığında 1789 Fransız İhtilâli'nin çok önemli bir yere sahip olduğunu görmek mümkündür. Fransız İhtilâli çok sıkıntılı ve zorluklarla dolu bir hürriyet mücadelesinde farklı bir dönemin başlangıcının müjdeleyicisi bir olaydır.

Fransız İhtilâli, sadece Fransa'yı değil, bütün Avrupa'yı derinden etkilemiş ve aynı zamanda fikir ve düşünce tarihini de dalgalandırmıştır. Etkiler ve tepkiler beraberce müşahede edilmiştir.

³⁸ John Locke, *Hoşgörül Üstüne Bir Mektup*, çev.: Melih Yürüşen, İstanbul 1998, s. 13 vd.

³⁹ a.g.e., s. 15

⁴⁰ John Locke, *Two Treatises of Government*, s. 111; John Locke'un özgürlükler konusundaki görüşlerinin daha geniş açıklaması için bkz. Locke, *Mektup*.

⁴¹ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul 1977, s. 391.

⁴² Göze, a.g.e., s. 175; Gökberk, a.g.e., 392; Ebenstein, a.g.e., s. 192 vd.

⁴³ Gökberk, a.g.e., s. 397.

Batı'da, "Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi"nin⁴⁴ ilkeleri yakınçağ ve günümüz düşünürlerinin hürriyet alanındaki görüşlerini etkilemiş ve aynı zamanda bazı düşünürler tarafından da tepkiyle karşılanmıştır.

"Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi", İnsan temel hak ve hürriyetleri açısından çok sıkıntılı günleri yaşayan Batı toplumunu kısmen rahatlatmış ve kendinden sonra ortaya konulacak belgelere kaynaklık etmiştir.

Batı toplumunda eşitlik ilkesini fiilen savunan düşünürlerin ancak "Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi"nden sonra ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu dönemde "Fransız İhtilâli Üzerine Düşünceler" adlı eserini kaleme alan Edmund Burke (1729-1797) ihtilâl karşıtlarının yüreğine su serpmiş, ancak ihtilâl hayranlarının sempati ve heyecanına da set çekmiştir.

Rönesans, İngiliz düşüncesinin bakış açısını açarken Reform da Hıristiyanlığın saf kaynaklarını yeniden değerlendirmiş ve yeni bakış açılarına kapı aralamıştır. Tanrı, vatan ve hürriyet kavramlarının, Protestan dünya görüşüyle yeni bir güç ve yeni bir anlam kazandığı görülmüştür⁴⁵.

"Amerika'da Demokrasi" adlı eseriyle tanınan Tocqueville(1805-1859) eşitliği, özgürlükten bile üstün tuttuğunu belirtmekten çekinmez. Özgürlüğün eşitlik kadar önemli olmadığını eserinde uzun uzun anlatır. Ona göre, insan kölelik içinde eşitliği, özgürlük içinde eşitsizliğe tercih eder".⁴⁶

"Biri hariç, bütün insanlık aynı kanaatte olsalar ve yalnızca bir kişi zıt kanaate sahip olsa, insanlık bu insanı susturmakta haklı olmaz, tıpkı onun iktidarı ele geçirdiğinde insanlığı susturmasının haklılaşırılmayacağı gibi."⁴⁷ Sözlerinin sahibi olan İngiliz düşünürü John Stuart Mill (1806-1873)'e göre, hürriyet meselesi yalnızca bir iktidar meselesi değil aynı zamanda hak ve vazife meselesidir.

"Tabîî Haklar" doktrinine göre insan bazı temel haklarla birlikte dünyaya gelir. Bu temel haklar, kesinlikle başkasına devredilemez, ipotek altına alınamaz ve aynı zamanda hiçbir yolla ortadan kaldırılamazlar. Özetle; Batı dünyasındaki temel hak ve hürriyetlerin ulaştığı seviye, birbirini tamamlayan olaylar dizisinin eseridir. Her Avrupa ülkesi bu değerlere kendine has katkılarda bulunmuştur. Özellikle İngiltere, Fransa ve Amerika'daki gelişmeler bu sürecin en önemli halkalarıdır.

Kral ve Baronlar çatışması 1215 tarihli Magna Carta Libertatum'a⁴⁸ bağlanır. Kral John'dan zorla ve savaşla alınan bu hürriyetler birçok kral tarafından yenilenmiş ve bunun sonucunda basamak basamak gelişmeye devam etmiştir. Daha sonraları ise

⁴⁴ Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin ilkeleri ve metni hakkında daha geniş bilgi için bkz. Göze, a.g.e., s. 224 vd.

⁴⁵ Akın, a.g.e., s. 283.

⁴⁶ Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, Çev.: T.Timur, İstanbul1962, s. 50.

⁴⁷ J.S. Mill, *Özgürlük Üstüne*, Çev. A. Ertan, İstanbul 1985, s. 57.

⁴⁸ Magna Carta Libertatum hakkında daha geniş bilgi için bkz. Münci Kapanı, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara 1993

1787'de ABD federasyonunda doğan dünyanın ilk yazılı Anayasası ile kişi hak ve hürriyetleri hukukî açıdan güvenceye kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Batı'da hürriyetin bir savaş ürünü olduğu, Fransa'da 1789'da yayınlanan "İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi"⁴⁹ örneğiyle de açıktır. Batı düşüncesinde birey, devlet ya da iktidar karşısında bir taraf olarak tanınmıştır. Kişinin hak ve hürriyetleri, iktidarın akılcı ve doğal sınırı sayılmıştır.

Kişi hürriyetlerinin toplumsal kalıbının bağımsızlık olduğunu söylemek mümkündür. Bağımsızlık, her türlü baskıdan kurtuluş demek olup kolektif bir hürriyettir. Bu hürriyetlerin gerçekleştirilebilmesi için yapılan kolektif savaşların eseri olarak millî devletler ortaya çıkmış ve onlar hürriyeti kendi içlerinde, kendi yurttaşları için geçerli saymışlardır. Kendilerinin dışındaki toplumlara, aynı hak ve hürriyetleri layık görmemişler ve onlarla aralarındaki ilişkileri köle efendi diyaloguyla gerçekleştirmişlerdir.⁵⁰

Batı dünyası hürriyet anlayışını bireycilik anlayışı üzerine temellendirmiştir. Birey toplumdun öncedir ve hürriyetlerine sahip olarak doğar. Bu gerçek, Reform ve Aydınlanma çağlarında ulaşılan bir sonuçtur⁵¹. İnsan hakları evrensel beyannamesi ve Avrupa İnsan hakları sözleşmesi gibi milletlerarası belgelerle gelişen hak ve hürriyetleri diğer bir çalışmamızda ele alacağız.

Son olarak şu tespiti aktarmamız faydalı olacaktır: Batı toplumunda hürriyet, kişinin aklının ve iradesinin yol göstericiliğinde kendi kaderini çizmesidir. Yani hürriyet, akıl ve irade bağımsızlığıdır, aynı zamanda başkasına zarar vermemek esasıyla sınırlıdır.

SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca dünya gündemini olanca yoğunluğuyla meşgul eden temel hak ve hürriyetler konusunda düzenlemeler ve kazanımlar hâlâ devam etmektedir.

Batının ortaya çıkardığı ileri sürülen insan hak ve hürriyetleri meselesi tüm insanlık âleminin ortak deneyimi olarak görülmelidir. Zira hürriyetin tarihî gelişiminde isimlerini zikrettiğimiz filozofların katkıları göz ardı edilemez.

İnsanın farklı bir varlık olarak diğer canlılardan üstün kılınması ile ilgili ilkeler hürriyetin insana daha yaratılışla bahşedildiğini göstermektedir. Bunun sonucu olarak insan, en güzel muamele ve saygıya layık olan bir varlıktır.

Hürriyet, insanın düşünmesi, düşündüğünü ifade etmesi, kendi varlığını sürdürmesi imkânı ve bu sahada eylemlerindeki serbestlik hakkı ile başlar. Bu hakkın soyut olarak varlığı çok şey ifade etmemektedir. Aksine bu hakların kullanılmasının önünde hiçbir engelin bulunmaması gerekmektedir.

⁴⁹ Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi'nin tam Türkçe tercümesi için bkz. Thomas Paine, *İnsan Hakları*, çev.: Mehmet Osman Dostel, Ankara 1954, s. 137-141.

⁵⁰ Kahveci, a.g.e., s. 12.

⁵¹ Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Felsefesi*, İstanbul 1993, s. 74.

İnsanlar arasındaki ilişkilerde öne çıkan en önemli konu, kişilerin birbirlerine saygı-
larıdır. Birey olarak insan, empati ile kendisine yapılmamasını istediği şeyi başkalarına
yapmayacak ve böylece saygı ortamında birbirlerinin haklarına riayet edecektir.

Hürriyet kavramı çerçevesinde ortaya konan hak ve hürriyetler, bütün insanlar için
bir ihtiyaçtır. Toplumun bütün fertlerinin istisnasız bu hak ve hürriyetlerden istifade
etmeleri hususunda bütün yollar açık olmalıdır.

Hürriyetler, toplumların sosyal kültürel değerleriyle uyumlu olmalıdır. Aksi halde
sosyal hayatın sıkıntılı olacağı, sosyal patlamaların ve anarşinin kaçınılmaz olacağı
açıktır

Hürriyetler insanın, insan olması sebebiyle sahip olduğu değerlerdendir. Bu değer-
ler manzumesi, günümüz insanı için de hâlâ çok önemlidir. Bütün mücadelelerin teme-
linde en önemli unsur olarak yerini korumaktadır. İnsanlık var olduğu sürece hürriyet
mücadelesinin devam edeceğini söylemek için medyum olmaya ihtiyaç olmasa gerekir.

ABSTRACT

This article, "The Concept of Freedom and its Development in the Western World",
has examined and clarified further the phases, in which the concept of freedom has
developed throughout history. In doing so, the article has first investigated the concepts
of "human", "right", and "freedom".

The study has ascertained an undeniable fact that human being as a social creature
has certain rights and should have freedom. As a result, it has been observed that right
and freedom are the most fundamental values human being has ever possessed.

The article has explored in detail the historical development of freedom in the Wes-
tern World with reference to the views and ideas of antique, medieval, modern and
contemporary intellectuals.

For the sociological point of view, freedom is an avoidable need of the whole
human beings. In this respect, the system of values is still of vital importance for human
beings even today, so that many people, as before, go through a lot of difficulties and
struggle enormously to defend freedom intact.

Key Words: Freedom, human being, right, right and freedom, freedom in Antique
Age, Middle Ages, Modern and Contemporary Ages.

KAYNAKÇA

Afşar, Timuçin, *Düşünce Tarihi*, İstanbul 1992.

Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1984.

Akgün, Mehmet, "Dağarcık Dergisinde Felsefeye Verilen Önem", *Felsefe Dünyası*
22.

Akın, İlhan, *Kamu Hukuku*, İstanbul 1974.

Altıntaş, Hayrani, "Kur'ânî Düşünce Sisteminde İnsan Hakları", *Uluslararası Av-
rupa Birliği Şurası*, II, Ankara-2000, ss.90-95.

- Balcı, M. – Sönmez, G., *Temel Belgelerde İnsan Hakları*, İstanbul 2001.
- Bayrakdar, Mehmet, "Editörden", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 11, ss: 3-4
- Bury, J.B., *Fikir ve Söz Hürriyeti*, Çev. A. Başman, İstanbul 1954
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma, İstanbul 1999.
- Çağrıci, Mustafa, "Hürriyet", *DİA*, c. 18; ss. 502-505, İstanbul 1998.
- Çiğdem, Ahmet, *Aydınlanma Felsefesi*, İstanbul 1993.
- Ebenstein, William, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, Çev. İsmet Özel, İstanbul 1996.
- Eflâtun, *Devlet*, Çev.: S. Eyüboğlu- M.A. Cimcoz, İstanbul 1975.
- , *Phaidon*, Çev. Ord. Prof. S.K. Yetkin-H.R. Atademir, İstanbul 1997.
- el-İsfahanî, Ragıb, *Müfredat*, h-k-k mad .
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, İstanbul 1977.
- Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul 1986.
- Günday, Şeref, "Hürriyet Problemi", *Felsefe Dünyası*, 7, ss.67-73, Ankara 1993.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1977.
- İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, "ü-n-s" mad.
- Kahveci, Niyazi, *İnsan Hakları ve İslâm*, Ankara 1999.
- Kapanî, Münci , *Kamu Hürriyetleri*, Ankara 1993.
- Kubalı, Hüseyin Nail, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, İstanbul 1971
- Kutluer, İlhan, "İnsan", *DİA*, c. 22, ss. 320-323, İstanbul 2000.
- Locke, John, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, Çev.: Melih Yürüşen, İstanbul 1998.
- Mill, John Stuart, *Özgürlük Üstüne*, Çev.: A. Ertan, İstanbul 1985.
- Nicolo, Machiavelli, *Hükümdar*, Çev.: M. Özay, İstanbul 1999.
- Öner, Necati, *İnsan Hürriyeti*, Ankara 1995
- Paine, Thomas, *İnsan Hakları*, Çev.: M.: O. Dostel, Ankara 1954.
- Selahaddin, M., *Özgürlük Arayışı ve İslâm*, Çev.: N. A. Asrar, İstanbul 1989.
- ss. 8-28, Ankara 1996 .
- Tocqueville, Alexis De, *Amerika'da Demokrasi*, Çev.: T.Timur, İstanbul 1962.